

YENİ ÇIKAN “DÜNDEN BUGÜNE TÜRKİSTAN’DA TÜRKLER” ADLI KİTAP HAKKINDA BAZI DÜŞÜNCELER

EYÜP SARITAŞ*

Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk tarihi Anabilim dalı öğretim üyesi Yard.Doç.Dr. Sebahattin Şimşir tarafından kaleme alınan kitap Ağustos 2009’da IQ Kültür Sanat Yayıncılık tarafından basılan ve toplam 415 sayfa ile başlıca iki bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm Türk Tarihine Giriş ve Tarihi Kaynaklar, İkinci Bölüm ise Türk-Moğol İmparatorluğu adını taşımaktadır.

Biz burada sözü edilen kitapta tespit ettiğimiz bir dizi hata ve eksiklikleri şekil ve içerik bakımından incelerken, kitabın Türk tarihçileri ve kurlarının mevcut bilgilerine yaptığı katkılar hakkındaki fikirlerimizi ortaya koymaya çalışacağız. Öncelikle şu noktayı açıkça belirtmeliyiz ki, kitap Hun dönemi öncesinden başlamak üzere, günümüzde yaşayan pek çok Türk topluluklarının İç Asya bölgesindeki siyasi, kültürel ve ekonomik hayat ve faaliyetleri hakkında-çok ayrıntılı olmasa da-bilgiler içerdiği için, biz eleştirilerimizi sadece çalışma alanımız olan Çin kaynaklarında yer alan kayıtlar ışığında incelenebilen İslamiyet’ten önceki döneme ait Türk Tarihi ve kültürü kapsamına giren dönem hakkında yapmaya çalışacağız. Buna bir bakıma mecburuz zira, Rus Fars, Arap veya Bizans kaynaklarına vakıf olmadığımız için sadece Hun-Göktürk-Uygur dönemlerini içeren kısım hakkında bazı değerlendirmelerde bulunacağız. Özellikle belirtmek isteriz ki, bizim bu yazımızda yapacağımız eleştiriler tamamen akademik amaçlı ve özellikle Çin kaynakları ışığında incelenebilen İslamiyet’ten önceki Türk tarihi ve kültürü alanında yapılan araştırmalar sırasında karşılaşılan zorluklar ve yapılan hatalar konusunda az da olsa katkı sağlayabilmektir.

A) Şekil Bakımından

Şekil bakımından incelendiğinde, kitapta en fazla göze çarpan hata, eksik ve yanlışlıklar, incelenen konuların kapsamaları, konuların inceleme sistemi ve inceleme derinlikleri gibi noktalarda görülen hatalardır.

Kitabın sayfa kadrosu çok olmamasına rağmen, pek çok sayıda konuyu içermiş, bu konular hakkında da yüzeysel bilgi verildiğinden, kitap akademik bir çalışma olmaktan ziyade, Türkistan’da Türkler konusunda yapılan bir ansiklopedi denemesi olmuştur.

Anlatılan konuların arasında belli bir ölçü de tutturulamamış, örneğin, Hunlar hakkında bilgiler verilirken Mete Han’ın gençliği gibi bir küçük bölüm açılırken Güney ve Kuzey Hunları hakkında kısa da olsa her hangi bir malumat verilmemiştir.

* Y. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Türk Tarihine Giriş ve Tarihi Kaynaklar adını taşıyan birinci bölümde Arkeolojik buluntular ve yazılı kaynaklar a) ve b) olarak iki ayrı kısımda incelenmiş, yazılı kaynaklar kısmında ise Eski Türk, Çin, Bizans, Arap, Fars, Rus ve Türkiye'de Çağdaş Kaynakları 1, 2, 3, 4, şeklinde numaralandırılmış, fakat bundan sonraki pek çok başlığa hiçbir harf ya da rakam verilmeyerek, konu başlıkları içindekiler kısmında alt alta yazılması tercih edilmiştir. Bu özellik kitabın her iki bölümü için geçerlidir.

B) İçerik Bakımından

Kitabın içeriği ve kullanılan üslup hakkındaki fikirlerimizi belirtmeden önce, bilimsel araştırmaların sağlıklı yapılabilmesi ve yapılan bu bilimsel araştırma sonuçlarının daha iyi anlaşılabilmesi ve kontrol edilebilmesi için, kullanılması gerekli olan transkripsiyon sistemine azami derecede dikkat edilmesi gereklidir. İçerdiği konuyu çok detaylı ve etraflı olarak anlatan, fakat kendine özgü transkripsiyon sistemi kullanan ya da başka eserlerde tekrarlanan transkripsiyon ve bilgi yanlışlarını olduğu gibi alıp tekrarlayan eserlerden faydalanmak son derece zor olmaktadır. Bu bakımdan Dr. Şimsir'in kitabında tespit edebildiğimiz transkripsiyon yanlışlıkları aşağıda belirtilmiştir.

a) Transkripsiyon Sistemi:

İçerik bakımından bizim dikkatimizi çeken en önemli noktalardan birisi özellikle Çince ve bazı İngilizce sözcüklerin yazılışlarında görülen yanlışlıklardır. Günümüzde Çince sözcükleri Latin harfleri ile ifade edilirken Wide-Giles ve Pinyin olmak üzere iki adet transkripsiyon sistemi bulunmaktadır. Bunlardan Pinyin sistemi Çin halk Cumhuriyeti tarafından yaygın olarak kullanılırken, Wide-Giles Sistemi ise Taiwan ve Hongkong tarafından daha çok tercih edilmektedir. Çin dışındaki araştırmacılar ise ikisinden birisini kullanılmaktadır. Burada hakkında kısaca bilgi verdiğimiz Çince transkripsiyon sistemi bu dili bilmeyenler için kavranması çok zor olduğunun farkındayız, ama bu konuda, söz konusu alanda çalışan bir meslektaştan yardım talebinde bulunulsaydı çok daha faydalı olurdu diye düşünüyorum. Dr. Şimsir'in kitabında Çince sözcüklerin transkripleri o kadar hatalı bir şekilde yazılmışlardır ki, Çince kaynaklara dayanarak İç ve Orta Asya Türk Tarihi araştıran tarihçilerin doğrularını tespit edebilmeleri bile imkansız hale gelmiştir. Tespit ettiğimiz transkrip hataları aşağıya çıkarılmıştır:

-13. sayfadaki İsveçli arkeoloğun adı "Sven Quedi" değil, "Sven Hedin" şeklinde olmalıdır. Yine aynı sayfada "A. Steyn" olarak yazılan Macar asıllı İngiliz arkeoloğunun adı ise "Aurel Stein" şeklinde yazılmalıdır.

14. sayfada A.P. Okladnikov olarak yazılan ünlü Rus arkeoloğunun adı, bir önceki sayfada A.P. Okladikov şeklinde yazılmıştır.

15. sayfada S.V. Kiselyev olarak verilen Rus arkeoloğun adı S.V. Kiselev şeklinde yazılmalıdır, nitekim 29. sayfada arkeoloğun adı doğru bir şekilde yazılmıştır.

-16. sayfada V. Yüzyılda yaşayan Çin müellifi Fan Ye'nin Han Sülalesinin Tarihini yazdığı iddia edilmektedir. Toplam 25 külliyattan oluşan Çin yıllıkları içinde Han Shu (Han Hanedanı Kitabı) ve Hou Han Shu (Sonraki Han Hanedanı Kitabı) olmak üzere iki adet Han dönemi tarihi bulunmaktadır. Fan Ye'nin kaleme aldığı tarih kitabı "Sonraki Han Kitabı"dır.

-16. sayfada "X. asırda hazırlanan "Tan Şu" adlı Çin yıllığının milattan önceki asırlardan başlayarak X. Asra kadar Çin'in Orta Asya'nın Türk halkları ile münasebetinden bahsettiği bildirilmektedir. Yazarın "Tan Şu" şeklinde yazdığı sözcükler "Tang Shu" olarak yazılmalı idi, diğer taraftan adı geçen külliyat milattan önceki dönemlerden itibaren değil, 618-907 yılları arasındaki dönem hakkında kayıtlar içermektedir.

-16. sayfada Çin'in "Sui ve Çang" sülalesinden bahsedilmektedir. Çin tarihinde 581-617 yılları arasında hüküm süren Sui Hanedanı olmuştur ama, hiçbir zaman Çang sülalesi görülmemiştir. Burada yazılan "Çang" sözcüğü 618-907 yılları arasında görülen Tang sülalesini işaret etmelidir.

17. sayfada "Orta Asya'nın Arap işgalleri arefesinde Türk topluluklarının tarihi hakkında kıymetli bilgiler 630'larda Orta Asya'yı dolaşan Çin seyyahı Sui Shu'nun seyahatnamesi" olduğu iddia edilmektedir. Burada sözü edilen "Sui Shu", Çinli bir seyyahın değil, 581-617 yılları arasında hüküm süren ve Wei Zheng tarafından yazılan Sui Hanedanlığı Tarihini anlatan tarih kitabıdır. 630'lu yıllarda Orta Asya'yı dolaşan Çinli seyyahın adı ise Xuan Zang'dır. Dr. Nurhaniye Ekrem ve Dr. Erkin Ekrem adlı Uygur meslektaşlarımız sözü edilen seyyahın seyahatnamesi ile ilgili olarak doktora tezi hazırlamışlardır.

-17. aynı sayfadaki "Wey Szen" adındaki bir Çin vezirinin adının tam olarak nasıl yazıldığını tespit edemedik. Muhtelelen bu isim "Wei Zhen" ya da "Wei Shen" olmalıdır.

-Yine 17. sayfada "İn ve Cou" Hanedanlarından söz edilmektedir. Çok sayıdaki Çin hanedanları içinde İn hanedanı olmamıştır, bu sözcük muhtemelen M.Ö. 221-M.Ö. 206 yılları arasında hüküm süren Qin Hanedanı olmalıdır. Daha önce "Cou" sözcüğünün Zhou Hanedanı'nı işaret ettiğini belirtmiştik.

-19. sayfada "İbn Faldan"dan bahsedilmektedir. Tarih literatüründe bu Arap seyyahının adı "İbn Faldan" olarak bilinip bu şekilde ifade edilmektedir.

-39 sayfadaki "Ayhang", "Lungşan" ve "Yangşao" sözcükleri sırasıyla: "Aihang" ve "Lung-shan" (ya da "Longshan") ve "Yangshao" şeklinde olmalıdır.

-40. sayfada Xia Hanedanı'nın ilk imparatorunun adının "Fuhi" olduğu belirtilmektedir, doğrusu "Yu" olacaktır. Çince'de "Hi" şeklinde bir ses ve hece yoktur.

-Yine 40. sayfadaki “Cou”, “Sianfu”, “Şansi” ve “Hiungnu” sözcükleri sırasıyla: “Zhou” (“Chou”), “Xianfu” (“Hsien-fu”), “Shanxi” (“Shan-hsi”) ve “Xiongnu” (“Hsiung-nu”) şeklinde yazılmalıdır.¹

-45. sayfadaki “Şang”, “Hienyün”, “Şi Huangdi” sözcükleri sırasıyla: Shang, “Xianyun”, “Shı Huangdi” (tarih literatüründe daha çok “Qin Shihuang” olarak bilinir) şeklinde olmalıdır.

-46. sayfadaki “Şiçi” sözcüğü, Çin tarih külliyatlarından ilkidir ve “Shı Ji” ya da “Shih Chi” şeklinde yazılmalıdır.

-47. sayfadaki “Meng T'ien” sözcüğünün transkripsiyonu doğru yazılmıştır. Aynı sayfadaki “Cao” sözcüğü “Zhao” ya da “Chao”, “Çin” sözcüğü ise “Qin” şeklinde olmalıdır.

-53. sayfada Çang-Kien olarak verilen sözcüğün doğru yazılış biçimi Zhang Qian ya da Chang Ch'ien olmalıdır. Zhang Qian, M.Ö. 139 ve M.Ö. 199 yıllarında Yüceiler ülkesine giderken Hun topraklarından geçen ve yazdığı yol notlarında Hunların yaşayışları hakkında önemli bilgiler veren Çinli bir seyyahın adıdır.

-78. sayfadaki “Çang Sun-şeng” sözcüğü “Chang Sunsheng” ya da “Ch'ang Sun-sheng” olarak yazılmalıdır.

79. sayfadaki “K'i-min”, “Qimin”, 80. sayfadaki “Şi-pi” “Shibi”, “C'u-lo” sözcüğü ise “Chuluo” ya da “Ch'u-lo” şeklinde yazılmalıdır.

-81 sayfadaki TyanŞan Dağı'nın tam yazılış Tianshan ya da T'ien-shan olmalıdır. Tarih ve edebiyat literatüründe yaygın olarak bilinen bu önemli dağın isminin “TyanŞan” olarak Türkçe dilbilgisi kurallarına uymayan bir şekilde ifade etmemek gerektiğine inanıyorum. Aynı sayfadaki T'u-yü-hun kavim adı “Tuyuhun” ya da “T'u-Yuhun”, Tu'lu insan ismi ise Tulu ya da T'u-lu şeklinde olmalıdır.

-83. sayfadaki Kotan sözcüğü Hotan şeklinde yazılmalıdır. Bu sözcük Doğu Türkistan'da bulunan önemli bir şehrin adıdır.

-93. sayfadaki Feng-ı Wang sözcüklerinden hiçbir anlaşılmamaktadır. Yazar bu sözcükleri muhtemelen bir başka kitaptan olduğu gibi almıştır.

-94. sayfanın son paragrafındaki “Ugrur” muhtemelen Uygur sözcüğünün yanlış yazılmış biçimidir.

-104. sayfadaki Karaşahr yer ismi Karaşar olmalıdır.

105. sayfada Tun-huang yazıldıktan sonra parantez içinde Bin Buda sözcükleri yazılmıştır. Bin Buda Dunhuang'ın diğer söyleyiş biçimi değildir. Dunhuang, bilindiği üzere Gansu eyaleti sınırları içinde kalan eski bir yerleşim merkezinin adıdır. Bin Buda ise, o civarda yer alan pek çok mağaralara verilen isim olup Çincesi “Qian Fo”dur. Aşına sözcüğü 74 sayfada doğru olarak verilirken, 111. sayfada Aşena olarak yazılmıştır. Bu sözcükte olduğu gibi Hsiung-nu sözcüğünün yazılışında da tam birlik sağlanamamıştır. Aynı sayfadaki U-çe-le sözcüğü ise Wu Che-le şeklinde ifade edilmelidir.

¹ Parantez içinde yazılanlar ilgili sözcüklerin Wide-Giles sistemine göre yazılışlarıdır

-113. sayfada Türgiř lideri Sulu'nun ismi ilk paragrafta Sou-lou şeklinde geçerken üçüncü paragrafta doğru şekli olan Sulu olarak yazılmıştır.

b) Kaynakların Kullanımı

Burada incelemeye çalıştığımız kitabın içerik olarak hacmi geniş olduğu için pek çoğu ikinci elden olduğu anlaşılan önemli ölçüde araştırma eserlerinden faydalandığı anlaşılmaktadır. Dr. Sebahattin Şimşir bir süre Kazakistan'ın Abay Devlet Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak bulunmasından dolayı, hiç de azımsanmayacak ölçüde Rusça kaynaklardan faydalanmış, dolayısıyla Rus dilinde yazılıp da ülkemizde pek bilinmeyen eserler hakkında bize değerli bilgiler sunmuştur.

Türk kültürünün temel bilgilerini oluşturan Türk kelimesinin anlamı, Türk soyu, Türklerin anayurdu ve göçleri konusunda kitapta belirtilenler oldukça sınırlı kalmış, bu konular hakkında bilinen eski bilgiler tekrarlanmış, diğer taraftan Kültür kısmında yer alan aile, devlet, istiklal, halk, kanun meclis ordu, dini inançlar ve eski Türk iktisadi hayatı gibi unsurlar hakkında genel açıklamalar yapılmış, dolayısıyla burada da bilim alemince yaygınca bilinenler tekrarlanmıştır. Oysa Türk kültür tarihi konusunda son 10 yılda pek çok araştırma yayınlanmıştır. Ayrıca özellikle hanlıklar dönemi hakkında açıklamalar yapılırken, bu konuda ülkemizde önemli eserler vermiş olan Prof.Dr. Mustafa Kafalı'nın hiç Orta Asya hanlıkları ile ilgili hiçbir çalışmasına müracaat edilmemiştir.

1) Arkeolojik Buluntular Hakkında Bazı Tespitler

Yaklaşık olarak iki sayfa ayrılan Arkeolojik kısmında Rusya 'da yapılan kazı sonuçları hakkında aydınlatıcı bilgiler verilmiştir ve bunların önemli bir kısmı, Türk tarihçilerinin ve arkeologlarının hakkında pek fazla malumatı olmadığı konulardır. Her ne kadar kitabın bibliyografyası incelendiğinde, kullanılan eserlerin büyük bir kısmı son 10 yılda yayınlanmış araştırma sonuçlarından oluşsa da başta ünlü Rus arkeoloğu Kozlov olmak üzere S. Mınyaev, Dmitri Vasilyev, Sergei Aklin gibi arkeologların eski ve yeni araştırmalarından hiç yararlanılmamıştır. Oysa burada sözü edilen bilim adamları ve diğer pek çok uzmanın kazı sonuçları bazıları Türkçe bazıları da İngilizce olarak yayınlanmışlardır.

Tüm bunlardan en önemli nokta da Türk tarihinin arkeolojik kaynakları sadece Rusya'da ortaya çıkarılmamış, bunun yanında Kazakistan Kırgızistan, Moğolistan ve Çin halk Cumhuriyetinin İç Moğolistan, Gansu, Doğu Türkistan, Ningxia, Qinghai, Shaanxi, Shanxi, Liaoning ve Henan eyaletlerinde de yoğun olarak gün yüzüne çıkarılmıştır. Her ne kadar yapılan araştırmalara göre dünyada Hun arkeolojisinin başlangıcı 1896 yılına kadar uzanıyorsa da, Çin'deki Hun arkeolojik kazıları 20. yüzyılın ikinci yarısında gibi geç bir dönemde başlamış olsa da, elde edilen buluntuların çokluğu göz önüne alındığında mutlaka dikkate alınmasının zorunluluğu kendiliğinden oraya çıkar. Dolayısıyla bu kitap hazırlanırken, Kırgızistan, Moğolistan ve

Çin surları içinde Hun, Göktürk ve Uygur dönemlerine ait arkeolojik kazı sonuçlarından da mutlaka yararlanmak gerekirdi. Özellikle Çin'deki Türk kültürüne ilişkin arkeolojik kalıntılar hakkında kazı sonuçları her ne kadar başka dillere tercüme edilmiyorsa da, yardım istendiği takdirde, meslektaşlarıma gereken yardımlarda bulunabileceğimi burada belirtmek isterim. Özellikle İç Moğolistan ve İç Moğolistan bölgelerindeki Türk Arkeolojik kaynakları hakkında Ma Liqing, Tian Guangjin, Guo Suxin, Feng Jiasheng, Zhao Shengchen, Wu En ve Gai Shanlin gibi Çinli arkeologların araştırmaları Türk tarihinin arkeolojik kaynakları hakkında önemli bilgiler içermektedir. Ayrıca Orta Asya Türk tarihinin arkeolojik kaynaklarına ilişkin gerek TİKA yayınları arasında gerekse üniversitelerimizin tarih bölümlerinde önemli doktora tezleri yapılmıştır. Bu gibi araştırma sonuçlarına da değinilseydi, kitabın içeriği daha zengin olurdu.

2) Türk Tarihinin Yazılı Kaynakları Hakkında Bazı Tespitler

Türk Tarihine Giriş ve Tarihi Kaynaklar kısmında yer alan Türk tarihinin çeşitli dönemlerine ait değişik dillerinde yazılmış kaynakları hakkında bilgiler verilirken, ortalama bir ölçü gözetilmemiştir. Örneğin Eski Türkçe ile yazılmış kaynaklara yarım sayfadan biraz fazla Çince kaynaklara 1.5 sayfa, Bizans kaynaklarına yaklaşık olarak 1 sayfa Arap kaynaklarına 1.5 sayfa, Fars kaynaklarına yarım sayfadan biraz fazla, nihayet Rus kaynaklarına ise 6 sayfadan biraz fazla yer ayrılmıştır. Bu ölçüler göz önüne alındığında İç Asya'daki Türk tarihinin kaynaklarının büyük çoğunluğu Rus kaynaklarından oluştuğu izlenimini vermektedir. Diğer taraftan Rus kaynakları oldukça ayrıntılı olarak tanıtılırken, diğer dillerde yazılmış, özellikle Çin kaynakları hakkında oldukça genel bilgiler verilmiş, ayrıca bu bilgiler verilirken kronolojik bir sıra da takip edilmemiştir. Ayrıca yazarın 16. sayfada iddia ettiği üzere Sui ve Tang (Yazarın burada yazdığı Ç'ang şeklinde yazdığı gibi değil) yıllıkların Türkler Tukt-yu şeklinde değil, “

Tujue” olarak kaydedilmiştir. Proto-Hun öncesi, Hun, Göktürk ve Uygur dönemleri hakkında ayrıntılı bilgiler veren Shı Ji, daha önce sözü edilen Han Shu (Han hanedanı tarihi), Hou Han Shu (Sonraki Han Hanedanı Tarihi) Wei Shu (Wei Hanedanı Kitabı), Zhou Shu (Zhou Hanedanı Kitabı), Sui Shu (Sui Hanedanı Kitabı), Nan Shı(Güney Hanedanı Tarihi), Bei Shı (Kuzey Hanedanı Tarihi), Jiu Tang Shu (Eski Tang Hanedanı Kitabı), Xin Tang Shu (Yeni Tang Hanedanı Kitabı), Jiu Wu Dai Shı (Eski Beş Devlet Tarihi) Xin Wu Dai Shı (Yeni Beş Devlet Tarihi), Song Shı (Song Hanedanı Tarihi) Yuan Shı (Yuan Hanedanı Tarihi) ve Ming Shı (Ming Hanedanı Tarihi) gibi hanedan yıllıkları ile Tong Dian, Zı Zhı Tong Jian, Wen Xian Tong Kao Cı Fu Yuan Gui gibi özel tarih kitapları, ansiklopedik eserler ve kronolojik eserler hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir. Oysa bunlarla ilgili bilgiler Prof.Dr. Ahmet Taşağıl'ın eserlerinde ve yapılan pek çok doktora tezinin kaynaklar kısmında ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır.

Her ikisi de Türk tarihi kurumu tarafından basılan Prof.Dr. Ayşe Onat, Dr Sema Orsoy ve Doç.Dr. Konuralp Ercilasun'un birlikte 2004 yılında hazırladıkları Han Hanedanlığı Tarihi-Hsiung-nu (Hun Biyografisi) adlı eser ile 2007 yılında İsenbkike Togan, Gülnar Kara ve Cahide Baysal'ın birlikte tercüme ederek yayınladıkları "Çin Kaynaklarında Türkler- Eski T'ang Tarihi(Chiu T'ang-shu) kitaptan Göktürklerle ilgili kısmın yer aldığı hiç yararlanılmamış olması bizim fikrimize göre büyük bir eksikliklerdir.

Kitapta bulunan Türk tarihine ilişkin Rus kaynakları hakkındaki bölümün oldukça geniş olduğunu ve yazar tarafından yapılan açıklamalardan yeni ve orijinal bilgiler sağladığını daha önce belirtmiştik. Fakat kitabın pek çok yerinde Rus, Azeri Kazak, ya da Kırgız tarihçilerinin eserleri hakkında bilgiler verilirken, direkt olarak kitap, makale ya da kaynağın Rusçaları verilmiş, parantez içinde bunların Türkçeleri belirtilmemiştir. Bizim fikrimize göre, Dr. Şimşir, bunları kendisi ayrıntılı olarak bildiği için, Türkiye'de yaşayan diğer tarihçiler tarafından da yakından bildiğini varsaymıştır. Örneğin 22. sayfada tanınmış Rus Sinolog Biçurin'in 1998 ve 1999 yıllarında yayımlandığı belirtilen "Sabraniye svedeniy o narodah ağabey tavşih v sredney azii v drevniye vremena" adlı eserin adının ne olduğunu ve hangi konuyu irdelediğini, Rusça bilmeyenler tarafından anlaşılması imkansızdır.

Diğer taraftan Rusya'nın en önde gelen Türk tarihçilerinden L. N. Gumilov'un "Hunlar" ve "Eski Türkler", "Hazar Ötesinde Bin Yıl" gibi büyük bir yetkinlikle yazılan devasa eserlerinden yeterince yararlanılmamış, sadece eserin birkaç yerinde bir-iki cümle ile geçiştirilmiştir.

Kitap genel olarak incelendiğinde, Proto-Hun döneminden itibaren 20. yüzyılın başından itibaren Rus ve bazı batı ülkelerinde yapılan belli başlı çalışmalar hakkında yaygınca bilinen bilgiler tekrarlanmış, büyük çoğunluğu Türklerin kurdukları devletler ya da hanlıklardan oluşan konu başlıkları aynı uzunluk ve derinlikte eke alınmamış, adeta elde bulunan kaynak, eser ya da diğer araştırma sonuçlarına göre kitaba istikamet verilmiştir. Kitabın en iyi yönlerinden birisi Rusya, Kazakistan Azerbaycan ve Kırgızistan gibi ülkelerde Rusça olarak yayınlanmış en yeni eserlerden yararlanılmış olmasıdır.

Bölümlerin inşa edilmesinde de Rus kaynaklarına ağırlık verilmiş, fakat bu bilgiler rus dünyası dışında yazılan araştırma sonuçları ile genelde karşılaştırılmamıştır. Örneğin Hunların ataları olduğuna inanılan Sakalar (İskitler) hakkında Daha çok Azeri ve Rus tarihçilerinin eserlerine göre anlatımı tercih edilmiş, Batı ülkelerinde Sakalar hakkında yapılan araştırma sonuçlarından bahsedilmemiştir. Ayrıca yazar 32. sayfada iddia ettiği gibi Çinliler Sakalara "Hiung-nu" değil "Sai" adı vermişlerdir.

Yazar 27. sayfada Türkiye'de çağdaş kaynaklar başlığı ile Zeki Velidi Togan, Hüseyin Namık Orkun, Bahaeddin Ögel ve Tuncer Baykara tarihçi ve arkeologların araştırma çağdaş kaynaklar olarak adlandırmasının uygun olmadığını düşünüyoruz, zira tarih kaynakları klasik ve çağdaş kaynaklar olarak iki kısma ayrılmamaktadır. Yazarın isimlerini verdiği araştırmacılar da

bildiğimiz kaynaklar temelinde eserlerini yazmışlardır, dolayısıyla bunlar çağdaş kaynak değil, çağdaş araştırma eserleri diye adlandırılmalıdır.

3) Kitap Hakkındaki Diğer Bazı Tespitler

Kitabın ikinci bölümüne verilen ismin “Türk-Moğol İmparatorluğu” olması oldukça ilgi çekici, İkinci bölümün başladığı 157. sayfada yazar şöyle bir ifade kullanmıştır: “ XII. Yüzyılın sonları ile XIII. Yüzyılın başlarında, yalnız Türk dünyasının değil, Asya ve Doğu Avrupa’yı etkisi altına alan, dünyaya yeni bir nizam vermeye çalışan Türk-Moğol imparatorluğu kurulmuştur.” Moğol lideri Cengiz Han tarafından kurulan devleti Türk-Moğol İmparatorluğu olarak kabul etmek için yeterli bir gerekçe olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Moğolların Türklerin buldukları bölgeleri de kapsayan yerlerde hâkimiyet kurmalarını, Moğolların adeta bu hâkimiyeti birlikte kurdukları anlamına gelmemektedir. Ayrıca kitapta, ikinci kısma Türk-Moğol İmparatorluğu ismi verildikten sonra, bunun tarihi gerekçeleri ayrıntılarıyla anlatılmayıp sınırları da çizilmemiş En önemlisi de, kitaptaki sınıflamaya göre Antınordu Devletinden Türkistan, Azerbaycan Hanlıkları, Azerbaycan Cumhuriyeti, Kırgızistan Cumhuriyeti, Özbekistan Cumhuriyeti ve çağdaş Orta Asya tarihinin tüm konuları Türk-Moğol İmparatorluğu kapsamına alınmış gibi görünmektedir.

Kitapla ilgili bir diğer önemli nokta ise, eserin çok önemli konuları kapsamasına rağmen, kronolojik bir sıra takip edilmekle birlikte, konular sistemli bir şekilde işlenmemiş, Türklerin kurdukları devletler, hanlıklar, tanınmış tarihi şahsiyetler, yenileşme hareketleri, isyanlar karışık bir şekilde sıralanarak anlatılmıştır. Benzer konular ilgili başlık altında toplanıp en sonuna da tarihi şahsiyetler hakkında bilgiler verilseydi, kitaptan yararlanmak daha kolay olurdu diye düşünüyoruz. Ayrıca Türk tarihi ile ilgili pek çok önemli tarihi ve kültürel unsurları içeren bu esere çeşitli resimler eski ya da çağdaş dönemde çizilmiş haritalar da eklenseydi daha faydalı olurdu.

Son olarak, uzun araştırmalar ve yorucu bir emek sonucunda kaleme alınan kitabın sonuna, böylesine uzun soluklu bir çalışma ve araştırma sonucunda nasıl bir sonuca varıldığı, açılacak bir Sonuç kısmında özet olarak belirtilmesi çok faydalı olurdu.

MİSYONER BİR KİŞİ HANGİ KİTAPLARI OKUMALIDIR?

D. D. MACDONALD/Çeviren: Doç. Dr. Mehmet AZİMLİ¹

Giriş

Bu çalışmamızda D. Mac Donald'ın “*An Introduction To Missionary Service*”, “*Misyonerlik Hizmetine Giriş*” Collock. G.A. Hewet E.G.R. London, Oxford, U.P. 1921” adlı çalışmasının içinde yer alan ve o yıllarda İslam dünyasında görev alacak misyonerlere hitaben yazdığı misyoner olacak insanların okuması gereken kitapların listesini oluşturduğu makalenin tercümesini vermek istiyoruz.²

Yazar hakkında vereceğimiz aşağıdaki alıntı onun hakkında yeterli bilgiyi vermektedir: “Evanjelistlerin seleflerinden olan D. Mac Donald, Müslüman toplumlarının Avrupa medeniyetiyle karşılaştıkları zaman İslâm inancının çöküntüye uğrayacağına inanıyordu. İslâm'a karşı nasıl bir tavır takınılacağını şu çarpıcı sözleriyle dile getirmekteydi: “*Muhammed efsanesi çöktüğünde, yani O'nun kişiliği ve hayatı hakikat ışığı altında incelendiğinde bütün inanç çökecektir. Bu insanların, Hıristiyan okulları ve rahipleri tarafından kurtarılması, kazanılması gerekiyor. Misyoner faaliyetlerinin etkili biçimde gerçekleştirilebileceği şekil, Muhammedizm'e cepheden saldırma değil, aksine yeni fikirlerin, bu inancın temelini aşındırmasını beklemek yeterlidir.*”³

Makale okunduğu zaman Misyonerlerin İslam Dünyasına çok donanımlı bir şekilde geldikleri görülecektir. Onların okudukları temel referans kitaplarını, ne günümüzde İslam adına hareket ettiğini söyleyenlerin, ne de ilericilik adına Müslümanlara baskı uygulayanların okuduklarını söyleyemeyiz.⁴

Misyonerlik Hizmetine Giriş

Doolittle'nin “*Social Life of Chinese*” “*Çin'de Sosyal Hayat*” (baskısı yok) ve Du Bose'nin “*Dragon, Image and Demon*” “*Dragon(Ejderha) İmaj ve Şeytan*”, bu tür çalışmaların örnekleridir. Doré'nin “*Researches into Chinese Superstitions*” “*Çin Batıl İnançları Üzerine Araştırmalar*” (Şangay, 1916) ve De Groot'un “*Les Féles Annuellement Célébrées Emoui*” (Paris, 1856) kitapları daha geniştir. İki alan birbirine benzer değildir. Tapınak ve onların kutsallıkları, dinsel törenler ve bu konudaki yazılı eserler tapınaklarda kolaylıkla görülebilir. Yerel inanışlar, efsaneler, etkinlikler, törenler hepsi güzel çalışma konularıdır. Araştırmacı personel, yerel bilgilerle desteklenebilir.

¹ Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

² Bu makaleyi temin edip tercüme etmemi öneren Prof. Dr. Hulusi Kılıç'a teşekkür ederim. İlgili makale ile ilgili güzel bir değerlendirme için bkz. Akif Emre, “Misyoner Olmak Zor” *Yeni Şafak*, 14 Ağustos 2001, sh, 8.

³ <http://www.biroybil.com/archive/index.php/t-1932.html>
http://www.sevde.de/islam_Ans/M/M3/71.htm

⁴ Emre, 8.

Hizmetin ilk aşamasında tespit edildiği kadarıyla biraz araştırma yapmak muhtemelen ilgili kişi için daha ileri ve sürekli çalışmaların kapısını aralayacaktır. Bu çalışmalar kişisel zevkler halinde yapılmış olsa dahi çok yararlıdır ve bir hobiden daha çok şey ifade edecektir. Bu tür etkinlikler Londra’da mevcuttur. Hatta pek çok kasabada dahi yapılmaktadır. Misyonerlik servisinin gözünden kaçmış olabilecek yararlı kitaplar konusunda *The International Reviwe Of Missions*’a danışılmalıdır.

EK-5

İSLAM’IN ARAŞTIRILMASI⁵

Entelektüel açıdan Müslümanlar arasında misyonerlik yapanların yüzleşmeleri gereken ilk gerçek şudur ki; onun karşısında içinde yetiştiği medeniyetten çok farklı bir medeniyet vardır. Bu nedenle eğer bu medeniyeti anlamak istiyorsa ABC den başlamak suretiyle tamamen yeni bir eğitim almalıdır. Ramo’n Lull gibi Ortaçağ Hristiyan misyonerlerinin görevleri daha basitti. Çünkü onların medeniyeti esas olarak İslam Medeniyeti ile aynı idi. Ve genel olarak söylenebilir ki, modern bir misyoner Ortaçağ Avrupa’sını ne kadar iyi anlarsa, modern Müslümanları o kadar iyi anlayacaktır. Tabii ki bu onun ikinci eğitimini almasının, birincisi kadar zor olduğu anlamına gelmez; eğer durumu kabul eder ve kendini samimi bir şekilde görevine verirse, yani zihni gerçekten eğitilmişse, bu nispeten kolay olur. Bu onu ne kendini ilk eğitimine bağlılıktan ve ne de kendini Avrupalılıktan çıkarması anlamına da gelmez. Dünya yüzünde tamamen doğululaşmış bir batılıdan, daha umutsuz “lanetli bir ürün” yoktur. Fakat o, (eğitim alan misyoner) beynine başka bir bölüm, zihinsel donanım ve yuvalanan bölüm seti eklemek zorundadır. Bir misyoner olarak onun başarısı kendisini Müslüman düşünce ve tutumuna uygulanacak ve aynı zamanda 20. yy’ın eğitilmiş bir Hristiyan’ı olarak onlara dışarıdan/üstten bakma gücünü koruma paradoksunu çözümlenebilmesiyle orantılıdır.

Bu böyle olduğuna göre; misyoner bir öğrenci öncelikle şunları elde etmelidir: (a)Belli sayıda temel olguları, (b)Belli düşünsel taslakları, (c)Duygusal olarak ortama ve işleyişe aşına olmak. Bunlar tabii ki aslında farklı şeylerdir, fakat birbirlerinden ayrı şekilde kazanılamaz ya da ayrı tutulamazlar. Bu yüzden (a)Müslüman medeniyetin tarihi gerçekleri için Lane-Poole’un “*Mohamedan Dynastios*” “*Hız. Muhammed Hanedanlıkları*” (London Constable.1894.) adlı eseri mükemmeldir ve bunun tarihi bir taslağını mümkün olduğunca kısa bir zamanda hafızalara kazımak için bir girişimde bulunulmalıdır. Ancak bu taslak (b) şıkkında işaret edilen İslam’ın önemli düşünceleri ile beslenmelidir. Bu düşünceler olmaksızın taslak genel olarak anlaşılabilir olur. Hatta makul bile olmayabilir. Bunlar New York’ta “*The Board of Missionary Preparation*” “*Misyoner Hazırlık Kurulu*” tarafından basılmış ve ne yazık ki oldukça uygunsuz bir şekilde “*The Presentation of Christianity to Moslems*” “*Müslümanlara Hristiyanlığın Sunulması*” olarak adlandırılmış çok basit ve kısa bir broşürde bulunur. (New York, 25 Madison Avenue.) Bu aslında daha çok Hristiyanlara İslam’ın

⁵ D.B.Macdonald, Sami Dilleri ve İslam Profesörü, Hartford, U.S.A.

özünün anlatılmasından ibarettir. İçinde, bu ekin amaçları için en önemli sayfalar (27–105 ve 136’dan sonuna kadardır.) Aynı zamanda sayfa 112’den 129’a kadar çok değerli bir bibliyografyası vardır. Yine (c) şıkkı için yani Müslüman dünyasındaki yaşam ve atmosferi anlayabilmek için “*The Arabian Nights*” “*Binbir Gece Masalları*” ndan daha iyi bir kaynak yoktur. *The Arabian Nights* “*Binbir Gece Masalları*” mümkün olduğunca Lane’in üç ciltlik çevirisinden çok dikkatli bir biçimde okunmalıdır. Ayrıca Lane’nin eser hakkındaki yorumu okunmalıdır. (London, 1889) Çok önemli bir durum da şudur; Müslüman dünyasının tarihsel iyi bir haritası sürekli bir referans için el altında tutulmalı ve coğrafi gerçekler sürekli bir şekilde zihinde tutulmalıdır. Bunun için “*The Arabian Nights*” “*Binbir Gece Masalları*” özellikle çok yararlı olacaktır. Daha ileri öneriler ve temel okumalar için Nicholson’un “*Literary History of The Arabs*” “*Arap Edebiyatı Tarihi*” (Londra, 1907) Browne’nin “*Literary History of The Persia*” “*Fars Edebiyat Tarihi*” (Londra, Cambridge, 1919) ve Gibb’in “*History of Ottoman Poetry*” “*Osmanlı Şiir Tarihi*” (Londra 1909) eserleri bulunabilir. İlk üç kitap son derece önemlidir.

Böyle bir temelle sağlam bir İslam bilgisi kolay bir şekilde elde edilebilir. Fakat bir misyonerin hazırlığının çok önemli bir bölümünü (şunlar oluşturmalarıdır): (a) İslam’ın ortaya çıktığı çevre, (b) Peygamberin hayatı ve (c) Onun kutsal kitabı olan Kuran hakkında bilgi. Yukarıdaki temelin aksine bunlar zor ve anlaşılması güç çalışmalardır ve bunu gerçekleştirmek için gerekli malzeme hiçbir şekilde iyi değildir. (a) Arabistan’ın ilk zamanları için (Sir Charles Lyall’ın “*Ancient Arabian Poetry*” “*Eski Arap Şiiri*” (Londra, 1885) mükemmeldir ve çok dikkatli bir şekilde okunmalıdır. Doughty’un “*Arabia Deserta*” “*Arap Çölü*” (London, 1921) bugüne kadar Arabistan’da aynı hayatın nasıl devam ettiğini anlatmaktadır ve Müslüman düşüncesini daha fazla anlama gücü vermektedir. Yukarıda Nicholson’un bahsedilen tarihi de bu açıdan oldukça önemlidir. (b) Muhammed’in hayatı hakkındaki standart kitap Muir tarafından yazılan eserdir. Bunun yeni baskısı Weir tarafından yapıldı. (Edinburg, 1912) Fakat bu eser, uzundur ve tarihsel bilgileri günümüzde tarihi tenkitlerle tashih edilmiştir. Yine de denilebilir ki Hz. Muhammed’in hayatıyla ilgili temel ve gerekli bilgiler oldukça azdır. Bu bilgiler de Britaniccanın 9. baskısındaki “*Mohammad*” ve “*Koran*” maddelerinde mevcuttur. Yazar, 11. baskısı kadar bize açık bir şekilde bilgi sunmamıştır. Johnstone’nin “*Muhammad and His Power*” “*Muhammed ve Onun Gücü*” (Londra, 1901) adlı kitabı basitçe okunabilir bir taslaktır. (c) şıkkı için Kuran’ın güvenilir bir çevirisi yoktur. Yeni başlayanlar için Rodwell’in “*The Koran*” (Londra, 1909) adlı çevirisi iyi bir çeviridir, bu çeviri dikkatlice baştan sona okunmalıdır. Fakat öğrenciler tatmin edici bir Kuran bilgisinin ancak, Arapça bilmek ile elde edebileceğini her zaman hatırlamalıdır. Dolayısıyla yaptığı çevirileri kontrol edebilmek için Arapça öğrenmeye çalışmalıdır. Muhammedîlere misyonerlik yapan birisinin onların kutsal kitabı okuyamaması abes olur ve onlar dahi bu kitapların ancak orijinal metinlerinden okunabileceğini bilirler. Kuran hükümleri konusunda Hughes’in “*Dictionary of İslam*” “*İslam Sözlüğü*” (Londra, 1885) adlı eseri

içinde Kuran'ın hükümleri konusunda Gardner tarafından yazılan “ *The Staties of Kuranic Doctrine*”“*Kuran Doktrini Çalışmaları*” (Londra, 1914) oldukça önemli ve önerilen eserlerdir.

Goldziher'in “*Vorlesungen*” (Heildberg, 1910) adlı eserinin İngilizce çevirisi ne yazık ki henüz yayınlanmamıştır. Bu eser, Hz. Muhammed'in kişiliğini ve düşüncesini, dünya nimetlerinden arınmış ve mistik düşüncelerinin, mezhepsel ve güncel durumunu en iyi şekilde anlayan ve en yetkin teoloji ve hukuk incelemesidir. Bu eser aynı zamanda orijinal kaynakları kullanabilen ileri öğrenciler için dahi pek çok bilgiler içermektedir. Bu eserin Fransızca çevirisi yeni yayınlandı. (Paris, 1920) Bu çeviri Almancası iyi olmayanlara da tavsiye edilebilir. Çünkü Goldziher'in kullandığı Almanca pek de kolay değildir. Kur'an'ın tefsir tarihi konusunda yapılan son çalışmalardan olan “*Richtungen der İslamischen Koranauslegung*” (Leiden, Brill, 1920)çok önemli bir eserdir, fakat henüz çevrilmemiştir. Sadece İngilizce okuyabilenler için daha kısa bir çalışma olarak Snovak-Hurgronje tarafından yazılan *Muhammedizm* (New York, 1916) ısrarla tavsiye edilebilecek bir kitaptır. Bu eser, çok değerli bir çalışmadır ve önemli açılımlar sağlamaktadır. Bu yazar, tarafından “*Aspect of İslam*” “*İslam'ın Yüzü*”, (New York, 1911) “*Muslim Theology*” “*Müslüman Teoloji*”, “*Jurisprudence*” “*İçtihatlar*”, “*Constitutional Theory*” “*Anayasal Teori*” (Londra, 1903) ve “*The Religious Attitude and Life in İslam*” “*İslam'da Dini Hayat Ve Davranışlar*”(Chicago, 1909) adlarıyla verilen üç kitap İslam'ın hukuki ve dini, gelişimini açıklamak amacıyla yazılmıştır.

Fakat bu gelişmelerin felsefe ile bağlantısı detaylı bir şekilde kurulmalıdır ve öğrenci özellikle bu noktada değerlendirme ve eleme yapmayı öğrenmelidir. Böylece öğrenci Arap felsefesine dair ansiklopedilerimizde mevcut bilgilerin büyük ölçüde yetersiz olduğunu keşfedecektir. Ancak o, felsefenin önemli oranda ve güçlü bir şekilde Müslüman düşüncesinde büyük rol oynadığını da keşfedecektir. O, şu anda eski bir kitap ve taslak olan, ancak hala aşılamayan De Boers'in “*History of Philosophy in İslam*” “*İslam'da Felsefe Tarihi*” (Londra, 1911) nin E.R. Jones tarafından yapılan İngilizce çevirisinde buna dair bilgiler bulacaktır. Öğrenci felsefe ile birlikte mistik gelişimi de ele alabilecektir. Mistik Gelişim son zamanlara kadar dikkat çekmiş değildir. Oysa Mistisizm İslam için her zaman Hıristiyanlıktan çok daha fazla önemli olmuştur. Mistisizm, İslam'da durağanlıktan panteizme kadar bütün formları ile ortaya çıkmıştır. Günümüzde dindar bir Müslüman mutlaka bir tasavvuf kolu ile ilgilidir. İşte bu yüzden tasavvuf, misyonerler için önemlidir. Bu konuda Nicholson'un “*Mystics of İslam*” “*İslam'ın Tasavvufu*” (Londra, 1914) adlı eseri çok güzel bir başlangıç olacaktır ve Weir'in “*Shaikhs of Morocco*” “*Morocco Şeyhleri*” (Londra, 1904) adlı eseri de buna eklenebilir. Derviş kardeşliği ve tasavvufi hayatın resmi ifadesidir. Bu konuda ise A. Le Chatelier tarafından “*ConFréries Musulmanes du Hedjaz*” eseri ilk el bilgiler içermektedir.

Gerek acemice batıl inançlar olarak bildiğimiz gerekse de şimdilerde folklor olarak isimlendirdiğimiz bilgi birçok açıdan mistisizmi temsil etmektedir. Gerçek İslam bilgisi için bunlar birinci derecede önemlidir. Zaten

öğrenci Lane'nin "*Binbir Gece Masalları*" dan da bunu anlamış olmalıdır. Bu, Müslüman dünyasının ciddiye aldığı gibi ciddiye alınmalıdır. Bu konu üzerinde tam bir kitap Doutte'nin "*Magie et Religion dans l'Afrique du Nord*" ;(1909) dır. Zwemer's "*Influence of Animizm on İslam*" "*İslam Üzerinde Animizm'in Etkisi*" (New York, Macmillian,1920) bu konunun belirli yönlerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır ve René Basset'in "*La Bordah du Cheikh el Bousiri*" (Paris : Leroux. 1894) Muhammed hakkında etik ve efsanevi bilgilerin dikkatli bir kombinasyonunu meydana getirmiştir.

Muhtelif Müslüman ülkeleri ve halkları üzerine yazılan kitaplar hakkında yukarıda geçen bilgi için "*The Presentation Of Christianity To Moslem*" "*Müslümanlara Hristiyanlığın Sunumunu*" adlı eserin bibliyografyasına bakılmalıdır. çoktan referans veren *Pamphlet'in bibliyografyasından* araştırılmalıdır. Fakat Lane'nin "*Manners And Customs Of The Modern Egyptians*" "*Modern Mısırluların Gelenek ve Tarzları*" (London, Ward, 1890 Cheap Edition, Dent. 3s. 6d.) gibi klasikleşmiş bir eser, her misyoner tarafından okunmalıdır ve Burton'un "*A Pilgrimage to Al Madina and Mecca*" "*Mekke ve Medine'de Bir Hac*" (London, Bell. 7s.) adlı eseri de hayat ve dinsel törenler konusunda eşsiz bir kitaptır. Browne'un "*Years Among The Persians*" "*Farslar Arasında bir Yıl*" (London, Black, 1895) İran hakkında çok önemli bilgiler veren bir kitaptır. Ve Daff Gordon'un "*Letters Of Egypt*" "*Mısır'dan Mektuplar*" (Londra, 1865 and 1875) adlı eseri ile Madame Ruchdi Pacha'nın "*Harems et Musulmames d'Egypte*" (Paris, Juven, 1902) "*Müslüman Mısır'da Haremler*" kadınların hayatı duygusal hususları konusunda önemli eserlerdir. Morrier'in "*Haji Baba*" "*Hacı Baba*"sı (Londra) "*The Persian*" "*Farslar*" dan daha çok kozmopolit bir kitaptır. Ve Bayle st. John'nun "*Levantine Family*" (Londra, Baskısı yok, 1850) 70 yıllık olmasına rağmen ve bir çeşit Hıristiyanlıkla ilgili olmasına rağmen bu güne kadar önemini korumaktadır. Tüm bunlar belli ki "Lane" nin kitabı hariç, hikâyeler kadar kolayca okunur ve Müslüman dünyasının herhangi bir yerindeki (misyoner) öğrenci bu kitapların kendi halkı için dahi geçerli olduğunu görecektir. Fakat bu kitaplar hatta seyahat ve betimleme nitelikli kitapların tamamı için açıkça belirtilmesi gereken bir farklılık söz konusudur. Öğrenci fark edecektir ki; bir seyyah, bizzat gördüklerine dair yaptığı anlatımda bilginin doğruluğu ihtimalleri yüksektir. Fakat ayrıntılı bilgi sunumuna gelince ister bizzat kendisinin gördükleri, isterse konu hakkında başkalarının verdiği bilgileri aktarma şeklinde olsun bu bilgilerin yanlış olması kuvvetle muhtemeldir. Yanlış bilgi ve izahlara rağmen kendine güven duygusu doğuda her yerde araştırmacı için bir tehlikedir. Pek çok vatandaş dahi doğuda bunun kurbanı olmuştur. Öyleyse tamamen güvenilir ve uygulama alanında test edilmiş otorite kitaplar ile işe başlamak birinci derecede önemlidir. O, (misyoner öğrenci) daha sağlam bilgiyi Avrupaî okullara gidenlerden daha ziyade eski metotlarla eğitim gören yerli bilginlerden alabilir. Alanı ile ilgili dili iyi bilmek de bir avantajdır. Bu şekilde ana metinlerin çevirilerini bütünüyle okuyabilir. Bu dili iyi bildiğinde de mümkün olabildiğince bu dilde yapılmış, yaygın kitapları okumalıdır. Bütün bu

konuları İslam Dünyası, yabancı dinleyicilerinin farkında olmaksızın sunumlar yapmış hala da devam etmektedir.

Her Misyoner merkezinin kütüphanesinde Leyden de çıkan *Encyclopaedia of İslam*’ın ve Hasting’in *“Encyclopaedia of Religion And Ethics”* *“Ahlak ve Din Ansiklopedisi”* nin bir nüshası bulunmalıdır.

Açıktır ki, yukarıda verilen çalışma taslağı uzun yıllar gerektirir. Birinci aşamalar hariç bunları bölümlere ayırmak için hiçbir girişimde bulunulmamıştır. Bunun dışında belirleyici olan olasılıklar ve deneyimlerdir. Her şeye rağmen genç misyoner gözlem yapmak, olayları ve insanları olduğu gibi görmek, etrafındaki dünyayı tanımak için bizzat bu dünyada yazılanlardan neyi okuması gerektiğini öğrenmelidir. Eğer onun çalıştığı alanın dili Arapça ise işleri daha basit olacaktır. Çünkü sadece bir dil ve edebiyat öğrenmeye ihtiyacı olacaktır. Eğer alanın dili Arapça değilse, Arapçanın eğitim, teoloji, bilim dili olduğunu ve ortaçağ Avrupa’sında Latincenin konumu neyse Arapçanın da konumunun o olduğunu devamlı olarak hatırlamalıdır. Entelektüel bir konum kazanmak istiyorsa karşılaşacağı durum temel olarak budur. Son olarak; yazarın tecrübesi şudur ki; Misyoner eğitiminde daha önceki tecrübeleri kullanmak hayati önem taşımaktadır.

Ek-6 Dinlerin Araştırılması

A.E Garvie D. D. Principal Of New College, Hampstead.

Dinlerin araştırılmasından iyi sonuçlar alabilmek için doğru metotlar takip edilmesi zorunludur. Bu ekin amacı doğru metodu ortaya koymaktır. Bu konuyu *“Tutors unto Christ”* (London, Milfort 1920) adlı kitapta ayrıntılı olarak anlatmışım. Bana ayrılan bu kısımda yapılabilecek olan şey, çok kısa bir özet sunmaktır.

Dini inançlar hakkındaki gerçekler, dini tören ve kurumlar, betimleyici tarihi çalışmalarla ele alınmıştır. Bir dinin kutsal kitabı ve tarihi kaynakları varsa burada dinler tarihi bilim dalı takip edilmelidir. Bir din, anıtlar, mabetler ve yapılar üzerinde bize bilgi veren yazılı kitabeler bırakmışsa burada rehberimiz arkeolojidir. Yabani ve yarı-medeni kabilelerde olduğu gibi din eğer yazılı kaynak bırakmamışsa seyyahlar, misyonerler, vesair tarafından yapılan gözlemler antropoloji tarafın derlenir. Yabaniliğin ilk insanlara daha yakın olduğu faraziyesi nedeniyle antropoloji, bazen insan kökeni bilimi olarak da tanımlanır. İlk husus pek çok dinler tarihi çalışmasından takip edilebilir. Burada bu çalışmalardan birine özellikle dikkat çekmeliyiz. G.F. Moore’un *The History Of Religions (Dinler Tarihi)* (New York, Seribner Edinburg T. Clark C. I 1914 C II, 1919) Mahalli dinlerin literatürü ile ilgili çalışmalar bu ekte ele alınmıştır. Arkeolojinin bilgilerimize yapabileceği katkılar Hasting’in *Bible Dictionary (İncil Sözlüğü)* adlı eserinde muhtelif eski dinlere dair makalelerden öğrenilebilir. Yabancı misyon adayları bu dinlerin hiçbirisiyle ilgili olmayacaklarından burada detaylı referans vermeye gerek yoktur. E.O. James *“Primitive Ritual and Brief”* *“İlkel Tören Ve İnanç”* (Londra, 1917) adlı eseriyle antropolojiye çok kıymetli katkılarda bulunmuştur. Javons’un *“Introduction To The History Of Religions”* *“Dinler Tarihine Giriş”* (London, 1896) adlı eseri de çok kıymetlidir. Bu kitaplar daha ileri çalışmalar için en iyi başlangıcı sunmaktadır.